UNIVERSITATEA BUCUREŞTI
CURSURILE DE VARĂ
ŞI
COLOCVIILE ŞTIINŢIFICE

VALERIA GUŢU-ROMALO
lector la Universitatea Bucureşti

ARTICOLUL ŞI CATEGORIA DETERMINĂRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

ARTICOLUL SI CATEGORIA DETERMINARII

IN LIMBA ROMÂNA CONTEMPORANA

de Valeria Guţu-Romalo,
lector la Universitatea
Bucureşti

I.

:olul a fost considerat de unele gramatici romă- ıi vechi [1], avînd în vedere originea [2] elemente- cinse sub denumirea de articol, p r o n u m e.

Lucrările mai recente îl consideră o p a r - d e v o r b i r e , alături de substantiv, ad- etc.[3]. In ediţia a II-a a Gramaticii limbii ro- , apărut sub egida Academiei R.P.R., considera- :a parte de vorbire a articolului este justificată :r-o anumită "independenţă formală" a unor artico- prin "caracterul analizabil al structurii lui în rădăcină şi desinenţe"[6]. Aceste observaţii e autori la concluzia că "Articolul este deci un

---

.Timotei Cipariu, Gramatec'a limbei române, Bucu- şti, 1867.

limba română, ca şi în alte limbi romanice, arti- lul se dezvoltă din demonstrativul ille.

. de ex.Al.Rosetti, J.Byck, Gramatica limbii romă- Buc., acad.I.Iordan, Limba română contemporană, 'eşti, 1956, Gramatica limbii române a Academiei ,Bucureşti, 1963, ed.II.

tica limbii române a Academiei R.P.R.,vol.I,

-a de articolele proclitice care admit interca- :a unui adjectiv: o frumoasă carte, de exemplu.

ticolul prezintă forme diferite în raport cu genul, ărul şi cazul, de ex.: un, unui, unor, etc,-l, ui, -lor, etc. în care se pot distinge elemente mai t sau mai puţin constante şi elemente variabile,

cuvînt şi prin aceasta o parte de vorbire"[7].

Aprecierea articolului ca parte de vorbire este adeseori însoţiră de precizarea că articolul nu reprezintă o parte de vorbire în sensul obişnuit al termenului, ci are rolul unei unelte gramaticale[8]. Gramatica limbii române, deja citată, admite de asemenea că sînt situaţii în care "e greu de identificat articolul ca parte de vorbire, deci cuvînt aparte"[9] şi adaugă, avînd în vedere o situaţie terminologică, că "noţiunea de forme articulate şi nearticulate leagă articolul de flexiune"[10].

Toate aceste precizări şi observaţii se datoresc situaţiei cu totul speciale a elementelor denumite a r t i c o l e în limba actuală. O serie întreagă de particularităţi ale articolului (cel puţin ale unora dintre elementele, care-l reprezintă) fac extrem de discutabilă calitatea lui de parte de vorbire şi îl apropie foarte mult de "morfemele gramaticale", de desinenţe, de ex.: unele din elementele numite a r t i c o l e servesc ca mijloc de exprimare a c a t e g o r i e i d e t e r m i n ă r i i./.

Examinarea articolului în limba actuală arată că:

1) Numărul elementelor lingvistice considerate a r t i c o l este foarte restrîns, mult mai restrîns decît al oricărei alte părţi de vorbire [11]. Nu există nici o altă parte de vorbire, care să nu cuprindă decît 3-4 unităţi.

./. fapt explicabil prin originea lor pronominală.

7) Op.cit., vol.I, p.32.

8) Cf.Acad.I.Iordan, op.cit., p.32.

9) Ibid., p.32.Afirmaţia se referă la articolul enclitic,cartea, de exemplu.

10) Gramatica limbii române a Academiei R.P.R.vol.I.p.32.

11) Gramaticile înregistrează: articolul hotărît pro-

2) Aceste unități sînt strict limitate distribuțional: nu apar decît într-un singur context, și anume în vecinătatea unui substantiv, în apropierea directă a acestuia, alipite, adeseori fuzionînd chiar fonetic cu substantivul (cartea, casa, o carte etc.), sau într-o grupare în care există obligatoriu un substantiv (frumoasa carte).

3) Această caracteristică sintactică corespunde unei particularități de conținut: elementele numite "articol" au un conținut semantic foarte abstract, care nu poate fi definit sau descris izolat, surprinderea valorii acestor elemente nefiind posibilă decît pornind de la substantiv + articol[12]. Intr-o asemenea grupare, floarea, de ex., prezența articolului nu adaugă nici un sens nou substantivului (forma articulată nu diferă semantic de forma nearticulată: floare). Celelalte categorii de determinanți nominali, adjectivele pronominale (această floare) sau calificative (floarea roșie) aduc întotdeauna într-un fel sau altul o informație suplimentară, care nu poate fi în nici un fel dedusă din sensul substantivului sau din poziția lui sintactică. O îmbogățire sau o modificare semantică însoțește și alăturarea de substantiv a unui morfem derivativ, sufix sau prefix: floricică diferă semantic de floare, iar florărie are un conținut lexical net diferit.

Prezența articolului nu are nici una dintre aceste consecințe semantice. Alăturarea articolelor la substantiv are ca efect numai restrîngerea sferei de

./. priu-zis (-l, -a etc), articolul nehotărît (un, o etc.), articolul posesiv (al, a etc.) și articolul demonstrativ sau adjectival (cel, cea etc.).

12) I.Coteanu, Contribuții la teoria articolului, în SCL IX (1958), p.17-44.

referire a substantivului, limitînd, pînă la individualizare, obiectele indicate de substantiv. Intr-o serie ca: floare, o floare, floarea se manifestă clar acest rol specific al articolului. Substantivul fără articol (floare) şi substantivul însoţit de articol (floarea, o floare) păstrează nealterat sensul lexical, adăugînd însă o valoare suplimentară; ele se opun, deci din punctul de vedere al conţinutului, în măsura în care floare (singular, nominativ-acuzativ) se opune formei flori (singular genitiv - dativ sau plural), deci ca două forme ale acluiaşi cuvînt, ca elemente ale aceleiaşi paradigme.

4) Deoarece apariţia articolului presupune cu necesitate prezenţa unui substantiv, putem spune că articolul c e r e substantivul . Spre deosebire de adjectiv însă, care şi el cere substantivul, prezenţa articolului poate fi determinată, deci impusă, la rîndul ei, de prezenţa unui alt element în lanţul comunicării. Apariţia articolului poate fi impusă de prezenţa anterioară a substantivului, care, reluat, se articulează: Am cumpărat pîine. Pîinea era proaspătă. sau de prezenţa unui alt cuvînt - adjectivul tot cere obligatoriu articularea substantivului: Tot oraşul a luat parte la sărbătoare etc.). Faptul că poate fi cerut de un anumit element prezent în comunicare constituie de asemenea un argument în afirmarea caracterului gramatical al categoriei determinării în limba română şi justifică considerarea articolului, care reprezintă mijlocul de exprimare a acestei categorii, nu ca "parte de vorbire", ci ca m o r f e m , şi anume morfem dependent, de acelaşi tip cu desinenţele care exprimă numărul, cazul etc.

5) Diferenţa dintre articol şi desinenţă constă în faptul că grupul de morfeme pe care îl reprezintă articolul cuprinde atît elemente cu poziţie enclitică faţă

de morfemul radical, cît și elemente cu poziție proclitică [13]. Intre aceste două serii de elemente există o deosebire importantă: elementul enclitic fuzionează cu substantivul, orice intercalare între ele fiind exclusă (floare marea nu e posibil), pe cînd elementul proclitic este disociabil: gruparea o frumoasă floare este posibilă. Intre articolul proclitic și substantiv se pot intercala n u m a i adjective (construcții ca o de primăvară floare, o a ficusului floare nu sînt posibile), dar o r i c e adjective [14].

— De adjectivele pronominale și de numerale, cu care se aseamănă prin topică și prin caracterul permutabil (această frumoasă floare, fiecare albă floare, două albe flori etc.), articolul nehotărît se deosebește prin faptul că nu apare decît în acest unic tip de context și prin faptul că nu poate fi decît proclitic, pe cînd multe adjective pronominale pot apărea înainte și după substantiv (acest om, omul acesta, celălalt om - omul celălalt, dar numai fiecare om, vreun om, alt om). De adjectivul nehotărît (un, o, unii, unele), cu care e parțial omonim, articolul nehotărît se distinge net prin prezența formei de nominativ-acuzativ plural niște (care îi e proprie).

II.

1. Categoria gramaticală a determinării cuprinde în limba română trei valori: nedeterminat, de-

13) O situație similară apare în exprimarea categoriei timpului, care se manifestă prin sufixe (cîntai), dar și prin afixe proclitice (ai cîntat).
14) Exceptînd unele adjective determinative: acest, fiecare. Se poate spune însă: O oarecare floare, o altă floare.

terminat nedefinit, determinat definit, care se organizează într-un sistem de trei opoziţii [15]):

(1) nedeterminat -- determinat definit (floare, floarea)

(2) nedeterminat - determinat nedefinit (floare, o floare).

(3) determinat nedefinit - determinat definit (o floare, floarea).

Dintre aceste trei opoziţii, fundamentală este opoziţia (1), deşi, cum vom vedea, nu este cea mai răspîndită: într-un număr destul de mare de situaţii, această opoziţie nu se realizează.

Aceste opoziţii se realizează cu ajutorul aşa-numitului articol hotărît enclitic: -(u)l, -a etc. şi prin articolul nehotărît proclitic: un, o etc. Celelalte elemente incluse de obicei în categoria articolelor, aşa numitului articol genitival (posesiv) şi articolul demonstrativ (adjectival) au o situaţie specială în limbă, care nu permite să le considerăm morfeme ale categoriei gramaticale a determinării.

2. In ce priveşte a r t i c o l u l g e n i t i v a l , el nu poate fi inclus printre morfemele categoriei determinării, pentru că prezenţa sau lipsa lui în anumite poziţii nu presupune nici un fel de diferenţă sub aspectul determinării [16]). Aşa, de ex., articolul genitival apare atunci cînd substantivul (sau pronumele) în genitiv are ca element regent un substantiv nearticulat enclitic: o carte a studentului (dar cartea studentului), cînd între elementul regent şi substantivul în genitiv se intercalează un alt determinant: cartea nouă a studentului, o carte nouă a studentului sau cînd substantivul în genitiv stă înaintea

15) Cf.V.Guţu-Romalo, Unele valori ale articolului în limba română actuală, în Omagiu Iordan, Buc.,1958, p.365.

16) Faptul a fost remarcat de Ascar Rosenstand Hansen,

elementului regent: a țării înfloritoe. In exact acelaşi aceleaşi condiții apare acest articol şi atunci cînt însoțeşte un adjectiv posesiv: această datorie a noastră, a noastră datorie, dar datoria noastră.

In construcțiile de acest fel, deşi formează grup comun cu substantivul în genitiv, articolul genitival, flexibil în raport cu genul şi cu numărul, se acordă cu substantivul regent si pare a avea rolul de a-l anticipa sau de a-l relua pe acesta din urmă, subliniind astfel relația dintre cele două componente ale grupului nominal[17].

3. Tot atît de puțin clară este poziția articolului demonstrativ (adjectival) față de categoria determinării. Acest articol apare de obicei între substantiv şi determinantul său (mai ales adjectiv): omul cel bun[18], poate însoți un numeral ordinal: cel de al doilea sau cardinal: cei trei şi un adjectiv "substantivat" : cel sărac. In cazul în care se întrebuințează între substantiv şi adjectiv, el nu are valoare determinativă clară: din punctul de vedere al determinării, grupările de tipul omul cel bun şi omul bun sînt oarecum echivalente. Articolul demonstrativ adaugă o nuanță vag demonstrativă construcției, dublînd, într-un fel, în această situație, articolul enclitic, pe care îl presupune în mod necesar: un om cel bun sau acest om cel bun nu sînt posibile în

./. care, în Artikelsystemet y rumansk, København, 1952, îl numeşte „element fix" (cf.rezumatul francez, p. 965).

17) M.Manoliu, în Articolul posesiv în româna contemporană, SCL XV (1964), nr.1, p.69 urm. îl consideră pronume, în urma unei examinări dataliate a comportării distribuționale a lui al, a etc.

18) Articolul adjectival apare numai cînd determinantul urmează după substantiv; ordinea cel bun om nu este posibilă.

limba română actuală (Reciproca nu e adevărată, articolul enclitic nu impune un articol demonstrativ). De altfel, în limba actuală, adjectivul atribut este foarte rar precedat de acest articol [19], şi anume, mai ales atunci cînd între substantiv şi adjectiv se intercalează alte elemente, ca în Casa de piatră cea veche. In asemenea situaţii, articolul demonstrativ se conservă, fiindcă face mai clară relaţia dintre adjectiv şi substantivul regent: în exemplul de mai înainte, cea veche, nu se poate referi decît la casă, pentru că subordonarea faţă de substantivul piatră este exclusă, substantivul acesta fiind nearticulat. Rolul articolului demonstrativ pare a fi, deci, stabilirea unei relaţii, şi constituie reluarea, într-un fel, a substantivului determinat.

Cînd precedă numeralul ordinal, articolul demonstrativ exprimă o anumită determinare, imprimă construcţiei o nuanţă demonstrativă, dar prezenţa lui are şi marele avantaj de a face posibilă exprimarea cazului , întrucît astfel numeralul ordinal este invariabil. De aceea, dacă în construcţii ca Omul (cel de) al doilea, (Cel de) al doilea a răspuns bine, prezenţa lui cel este oarecum facultativă în contexte ca Răspunsul celui de al doilea a fost mai bun, ea este obligatorie. Prezenţa prepoziţiei de face, de altfel, foarte îndoielnică calitatea de a r t i c o l al lui cel şi îl apropie de p r o n u m e [20].

Ca mijloc de exprimare a cazului apare articolul adjectival şi atunci cînd însoţeşte numeralul cardinal: cei doi, (răspunsul) celor trei.etc.

---

19) In sec al XIX-lea însă era frecvent. Construcţii de tipul bătălia cea crîncenă, arma cea ucigătoare se întîlnesc foarte des la Bălcescu, de exemplu.
20) Comp. Acesta de al treilea.

III.

1. In limba română actuală predomină ca frecvenţă folosirea substantivului determinat (definit sau nedefinit), faţă de cea a substantivului nedeterminat.

Se constată de asemenea deosebiri de întrebuinţare în raport cu cazurile:

A. La g e n i t i v - d a t i v , substantivul este aproape întotdeauna însoţit de articol definit sau nedefinit: Opera scriitorului, Opera unui scriitor; Dă cartea copilului, Dă cartea unui copil; Vine înaintea prietenilor, Vine înaintea unor prieteni; Reuşeşte graţie perseverenţei etc.

Substantivele în genitiv-dativ se întrebuinţează fără articol numai cînd sînt precedate de un adjectiv pronominal: Opera acestui scriitor, Vine înaintea fiecărui prieten etc. (dar: Opera scriitorului acestuia).

Cînd substantivul este precedat de un adjectiv propriu-zis, articolul se ataşează adjectivului: Opera marelui scriitor, Opera unui mare scriitor, Dă cartea frumosului copil etc.

B. Substantivul în n o m i n a t i v este, de obicei, însoţit de articol: Vine trenul, Vine un tren; Elevul conştiincios învaţă, Un elev conştiincios învaţă etc.

Pot apărea fără articol deci nedeterminate:

a) Substantivele care denumesc fenomene ale naturii: Bate vînt, Vine furtună. Sînt posibile însă şi construcţiile cu substantivul determinat: Bate vîntul, Vine furtuna. In limba actuală predomină net construcţiile de acest ultim tip. Substantival nedeterminat se

întîlnește mult mai rar, mai ales în textele literare. Dintre scriitori folosesc frecvent fără articol substantivele care denumesc fenomene ale naturii și au rol de subiect M.Eminescu și M.Sadoveanu [21].

b) Substantivele nume de rudenie însoțite de un adjectiv posesiv: A venit frate-meu, Tată-tău a spus etc. Construcții de acest fel se întîlnesc în limba populară. Limba literară preferă construcțiile cu substantivul determinat: Fratele meu a venit, Tatăl tău a spus, etc.

c) Un substantiv la plural: Pleacă vapoare, Se joacă copii. Deosebit de frecvent este nearticulat subiectul lui a trebui : Imi treuie cărți, dar și Imi trebuie niște cărți, Imi trebuie cărțile.

d) Orice substantiv în unele proverbe, deci în construcții cu caracter arhaic: Corb la corb ochii nu scoate.

e) Substantivele în nominativ cu rol de nume predicativ: El este profesor (bun), dar și: El este un profesor bun, El este profesorul bun etc.

Dacă verbul nepredicativ este a deveni, a ieși, a ajunge, numele predicativ este aproape totdeauna nearticulat: El devine scriitor (mare), El iese doctor etc. Construcțiile cu substantivul determinat sînt posibile, dar puțin frecvente. Se întîlnesc, mai ales, cînd substantivul este însoțit de un determinant: El devine un scriitor mare, El iese un doctor bun, El devine poetul generației sale, El ajunge poetul cel mare etc. Altfel, construcțiile ca El devine scriitorul, El iese doctorul etc. nu se întrebuințează.

f) Substantivele precedate de adjective pronominale sau de numerale, indiferent de rolul sintactic: Acest om este profesorul X, El este acel om,

21) Cf.acad.I.Iordan, Observații cu privire la limba

Cinci oameni au venit. Cînd substantivul este precedat de un adjectiv propriu-zis, articolul se ataşează la adjectiv : Marele poet a trăit în sec. al XIX-lea.

C. Substantivul în a c u z a t i v poate apărea în egală măsură determinat sau nedeterminat: Cumpără cărţi (nişte cărţi, cărţile).

a) Substantivul nedeterminat se întrebuinţează de obicei atunci cînd:

(1) Substantivul complement direct este la plural: Cumpără cărţi, dar Cumpără o carte sau Cumpără cartea. Construcţia Cumpără carte nu se foloseşte în limba actuală.

Substantivul nedeterminat la singular se întîlneşte în construcţii cu caracter fix ca, de ex.: Invaţă carte. Dă veste etc.

(2) Substantivul complement direct la singular reprezintă un nume de materie: Cumpără pîine, Bea lapte, Respiră aer curat etc. (Sînt posibile însă şi construcţiile cu substantivul determinat: Bea un lapte cald, Bea laptele cald etc.).

(3) Substantivul are rol de circumstanţial: Stînge florile mănunchi. Lasă cărţile vraf etc. In acest caz, substantivul nu poate fi determinat de un atribut.

(4) Substantivul este precedat de un adjectiv pronominal (exceptînd pe tot): Cumpără altă carte, Preferă această cameră etc.

(5) Substantivul este precedat de o prepoziţie (care cere acuzativul) : Vine la timp, Stă în casă, Pune cartea pe masă, O masă de lemn etc.

b) Substantivul precedat de prepoziţie poate fi d e t e r m i n a t d e a r t i c o l :

./. poeziilor lui Eminescu, în Viaţa Românească nr. 4, 5/1964, p.194.

(a) Cînd este însoţit de un atribut: Pune cartea pe o masă de lemn, Pune cartea pe masa de lemn, Stă într-o casă mare, Stă în casa mare, etc.

(b) Cînd substantivul este un nume de rudenie indicînd o fiinţă unică pentru un anumit vorbitor. In acest caz, substantivul este determinat definit: Mă duc la mama, Văd pe bunicul etc.

(c) Cînd substantivul este precedat de prepoziţia cu: Vine cu trenul, Scrie cu creionul roşu. In cazul ultimului exemplu, e posibilă, uneori, şi construcţia cu substantivul nedeterminat: Scrie cu creion roşu. (Construcţia Vine cu tren nu este însă posibilă).

In concluzie, se poate spune că în limba actuală se constată tendinţa de a restrînge folosirea substantivului nedeterminat, tendinţă care se manifestă mai puternic la genitiv-dativ şi la nominativ (subiect), mai slab la acuzativ.

2. Substantivul determinat definit sau nedefinit apare în aceleaşi condiţii sintactice. Intrebuinţarea unuia sau a altuia dintre cele două articole depinde de sens: articolul definit însoţeşte substantivul, cînd acesta indică un obiect clar individualizat, iar cînd determinarea e mai puţin precisă, se recurge la articolul nedefinit.

Articolul definit enclitic - morfem al determinării se întrebuinţează:

a) Cînd substantivul este însoţit de un atribut determinativ: atributul exprimă o caracteristică a obiectului indicat de substantivul regent, capabilă să-l deosebească pe acesta de celelalte obiecte din aceeaşi categorie: bucuria muncii, florile albe, oraşul Bucureşti, cartea lui. Cînd atributul nu are caracter determinativ, substantivul este nearticu-

lat sau articulat cu articol nedefinit: (niște) flori albe.

b) Cînd substantivul nu este însoțit de un atribut, dar indică un obiect cunoscut:

(1) Pentru că a apărut mai înainte de comunicare: A cumpărat pîine, Pîinea era proaspătă.

(2) Pentru că indică o ființă unică pentru un anumit vorbitor: A venit mama, Bunicul e sănătos (dar și A venit o mamă, Un bunic este totdeauna folositor, dacă substantivul este utilizat pentru a denumi o categorie).

(3) Pentru că exprimă un fenomen al naturii sau o senzație un fenomen fiziologic general uman: Arde soarele. Se apropie toamna. Foamea-i cel mai bun bucătar.

(4) Cînd substantivul indică generic specia ca totalitate: Ursul hibernează, Rîndunelele vin primăvara.

(5) Cînd substantivul face parte din construcția cu caracter fix a face pe : a face pe savantul, a fape pe poetul etc. (In această construcție, substantivul indică, într-un fel (figurat) tot specia).

(6) Cînd substantivul este determinat de adjectivul tot: Tot orașul (orașul tot).

(7) Substantivul însoțit de adjectivul întreg este articulat, cînd precedă adjectivul : grupul întreg dar poate fi articulat sau nearticulat cînd stă după adjectiv: Intreg grupul a luat parte la acțiune. Intregul grup a răspuns la apel.

(8) Cînd substantivul este urmat de un adjectiv pronominal: omul acesta, casa aceasta.

IV.

In situațiile examinate, articolul are rolul de morfem al categoriei gramaticale a determinării:

1. Adeseori articolul îndeplineşte şi alte roluri decît acela de morfem al determinării. Astfel:

a) Articolul contribuie la exprimarea cazului substantivului. Datorită articolului, forma unică a substantivelor masculine se diferenţiază, ajungîndu-se astfel la acelaşi tip de sincretisme ca în cazul substantivelor feminine: nominativul omonim cu acuzativul: calul, un cal şi genitivul cu dativul: calului, unui cal. Ideea de caz e atît de strîns asociată de forma cu articol, încît vorbitorii limbii române tind să considere forma calului, de exemplu, formă de genitiv (sau dativ) a substantivului cal [22]. Articolul are deci în aceste situaţii, pe lîngă rolul de morfem al categoriei determinării, şi pe acela de i n d i c e al c a z u l u i (şi numărului).

b) In cazurile în care articolul însoţeşte adjectivele substantivate, articolul are şi funcţia de m a r c ă a s u b s t a n t i v ă r i i : adj. sărac, subst. săracul.

2. Există şi situaţii în care articolul nu are nimic comun cu categoria determinării. Calitatea de morfem al determinării presupune manifestarea, în poziţia dată, măcar a uneia dintre cele trei opoziţii proprii categoriei determinării.

a) Aşa, de exemplu, articolul nu are calitatea de morfem al determinării în înaintea, deoarece într-un context ca Merge î n a i n t e a coloanei, nu pot apărea şi forma cu articol şi cea fără articol: Merge înainte coloanei nu este o construcţie românească. Adverbul înainte se întruneşte în altfel de contexte: Merge înainte, de ex., dar într-un asemenea context nu poate apărea înaintea. In înaintea, articolul a are numai

22) Cf. I.Coteanu, art, cit.

rolul de a d i s t i n g e prepoziţia de adverb[23].

b) Nu are rol de morfem al categoriei determinării, articolul nici în unul, altul, în care articolul distinge, prin prezenţa lui, la forma de nominativ,acuzativ, pronumele de adjectivul pronominal corespunzător: un om / unul, alt om / altul, rol pe care la genitiv-dativ îl îndeplineşte particula deictică -a (altui / altuia). In acest caz, articolul f a c e p a r t e din structura pronumelui nedefinit.

c) Acelaşi este rolul articolului la numeralele ordinale, care în limba română sînt nişte formaţii specifice [24] rezultate din combinarea numeralului cardinal cu aşa-numitul articol genitival şi articolul enclitic şi cu particula deictică -a: trei / al trei-le(a). Articolele nu au, în acest caz, nici o contingenţă cu categoria determinării, ci sînt p ă r ţ i c o n s t i t u t i v e ale numeralului ordinal. Eliminarea "articolelor" desfiinţează forma acestui numeral: (al) trei nu există în limba română. Pe de altă parte, în aceste formaţii, elementele în discuţie nu pot fi nici înlocuite cu alte articole. Acestea se pot a d ă u g a , însă, în anumite situaţii: un al doilea (ca el nu mai găseşti). Apariţia celei de a doua serii de articole se datoreşte analogiei cu construcţiile substantivale, în care prezenţa articolului este aproape obligatorie.

---

23) Prezenţa articolului în asemenea situaţii este rezultatul analogiei, cf.F.Ciobanu, Observaţii asupra prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale în limba română, în SG II, Buc., 1953, p.96-97.

24) De la 2 în sus. Numeralul întîi este moştenit din latină, iar primul, prima reprezintă în limba română un împrumut recent.

d) O situaţie specială are articolul şi atunci cînd însoţeşte substantivele proprii nume de persoană. Finala acestor substantive, confundată cu articolul sau cu articolul propriu-zis, în cazul apelativelor devenite nume proprii, nu reprezintă morfeme ale categoriei determinării, fiind străine oricăreia dintre cele trei opoziţii proprii acestei categorii [25].

Insoţind substantivele proprii, articolul este întrebuinţat numai ca i n d i c e a l c a t e g o r i e i c a z u l u i . Faptul că articolul proclitic lui, propriu numelor masculine de persoane (lui Ion), este considerat ca o marcă a genitiv-dativului explică extinderea lui şi la substantivele feminine: lui Maria, lui mama, substantivul devenind astfel invariabil (ca masculinele).

Confundarea finalei numelor proprii feminine cu articolul a permis crearea analogică a unei forme "nearticulate" utilizate pentru exprimarea vocativului, caz care se dovedeşte tenace în limba română pentru substantivele nume de persoană. Forma aceasta se întrebuinţează paralel cu cea în -o (care a căpătat în unele stiluri ale limbii o nuanţă uşor peiorativă). Astfel, alături de Maria, Ileana, apar la vocativ, formele Mario, Ileano, dar şi Marie, Ileană.

Opoziţia articulat - nearticulat serveşte în această situaţia la exprimarea unei o p o z i ţ i i d e c a z , determinarea neavînd nici un rol.

Indepărtarea finalei considerate articol serveşte, ca şi asocierea cu un articol nehotărît sau folosirea la plural a numelor proprii, şi la transforma-

25) In cazul apelativelor devenite nume proprii, articolul a marcat trecerea de la o categorie la alta: cf. croitor/Croitoru(l), floare/Floarea. Ca nume propriu, substantivul neputînd fi întrebuinţat decît articulat, valoarea determinativă a acestuia se anulează.

rea substantivelor proprii în substantive comune: Odat'a fost ea numai Marie pe pămînt - Dar ea de milioane de ori e Magdalenă (Gh.Coşbuc); Nişte Harpagoni, Cațavenci' Hristoşi să fiți ... (Coşbuc).

V.

1. Discuția anterioară arată că între categoria determinării şi articol există o relație foarte strînsă.

2. Această categorie gramaticală se manifestă prin articol, care reprezintă modalitatea gramaticală de exprimare a determinării.

3. Dar, articolul (sau ceea ce considerăm, în în general, articol) nu reprezintă totdeauna un morfem al determinării. Articolul are rolul de morfem al determinării numai în situațiile în care este posibilă măcar una dintre opozițiile proprii categoriei determinării, şianume dacă această opoziție apare în cursul întregii paradigme a cuvîntului.

4. Dacă nici una dintre opoziții nu se realizează, articolul nu are nimic comun cu categoria determinării şi are cu totul alt rol. Astfel articolul poate fi element constitutiv, formativ, al unui cuvînt, ca în al doilea, în dînsul, în unul, altul (în acest ultim caz are şi rolul de a distinge adjectivul pronominal de pronumele respectiv), în înaintea, împrejurul (unde are şi rolul de a diferenția formal prepoziția de adverbul din care derivă).

5. In cazul numelor proprii de persoană, care se caracterizează, între altele, prin indiferența față de categoria gramaticală a determinării, articolul nu are decît rolul de indice al cate-

g o r i e i c a z u l u i . Insoţind această categorie de substantive, articolul nu are, deci, rol de morfem al determinării. In cazul substantivelor proprii feminine, limba română utilizează cele două forme, articulată şi nearticulată, pentru a exprima categoria gramaticală a cazului: opoziţia articulat / nearticulat corespunde opoziţiei nominativ - acuzativ / vocativ şi nu, cum ne-am aştepta, opoziţiei determinat / nedeterminat.

6. Pe de altă parte, articolul cumulează în situaţiile în care însoţeşte un substantiv, pe lîngă rolul de morfem al determinării, pe acela de i n d i c e a l c a z u l u i . Cînd însoţeşte alte părţi de vorbire substantivate (substantive provenind din adjective: frumosul, adverbele binele, pronume: eul etc.), are, afară de cele două valori menţionate mai înainte, şi pe aceea de i n d i c e a l s u b s t a n t i v ă r i i .

7. Concluzia la care duce analiza condiţiilor de apariţie a articolului este că ceea ce ne-am obişnuit să numim articol reprezintă o categorie extrem de eterogenă de elemente, avînd în limbă roluri foarte disparate, greu de redus la o clasă unică. Rolul cel mai important îl reprezintă acela de expresie gramaticală a categoriei determinării. In acest caz, articolul nu poate fi considerat p a r t e d e v o r b i r e . Dar nici în celelalte situaţii, cînd apare cu rolul de element formativ al unor cuvinte sau ca indice al cazului, considerarea articolului ca parte de vorbire n-ar fi justificată.

De altfel, chiar termenul a r t i c o l este, în lumina acestor consideraţii, ambiguu şi s-ar impune restrîngerea lui, specializarea pentru una sau alta dintre aceste situaţii şi ar fi , poate, mai co-

mod, să fie păstrat numai pentru situațiile în care are rolul de element formativ, utilizînd pentru cele în care exprimă categoria determinării pe acela de m o r f e m al acestei categorii (așa cum în situațiile în care exprimă numai cazul poate fi considerat simplu morfem al cazului).

